

עיקרי דו"ח מחקר:

חברה בקרע עמוק:

חוסן והתמודדות האוכלוסייה היהודית בעקבות הבחירות והמשבר הפוליטי בישראל

מרץ 2023

¹פרופסור שאול קמחי

דו"ח המחקר הנוכחי מציג את עיקרי הממצאים של 'מחקר חוסן והתמודדות האוכלוסייה היהודית בישראל בעקבות הבחירות והקמת ממשלת הימין'. המחקר בוצע ע"י צוות חוקרים מאוניברסיטת תל אביב והמכללה האקדמית תל חי. המחקר מבוסס על שתי מדידות של אותו מדגם (N=1,136): המדידה הראשונה בוצעה זמן קצר לפני הבחירות (באוקטובר 2022), והמדידה השנייה בוצעה בפברואר 2023, כשלושה וחצי חודשים לאחר הבחירות, אחרי הקמת ממשלת ימין, ובעיצומו של משבר "הרפורמה המשפטית" המתרחש בימים אלה. הממצאים בדו"ח מציגים את ההבדלים בין תוצאות שתי המדידות בהן הועבר שאלון זהה לאותו המדגם (מדידה חוזרת), בפילוח הנתונים על פי שני קריטריונים (א) מדידה לפני ואחרי הבחירות (ב) משיבים שדיווחו על כך שהצביעו בבחירות האחרונות לאחת מהמפלגות המרכיבות כיום את הקואליציה (יכינו 'משיבי קואליציה'; N=559), לבין המשיבים שהצביעו לאחת המפלגות השייכות לאופוזיציה (יכינו 'משיבי אופוזיציה'; N=428). שאר המשיבים, שהצביעו למפלגה שלא עברה את אחוז החסימה, הצביעו למפלגה ערבית שלא שייכת לאופוזיציה כלומר מלבד רע"מ, לא הצביעו כלל או דיווחו ששמו פתק לבן בקלפי, לא נכללו בנייתוח זה (N=148). יש לקחת בחשבון כי השינויים המדווחים בדו"ח זה מתייחסים לתקופת זמן קצרה המשתרעת על כ-4 חודשים בלבד, ובהתאם מוצעת ההתרשמות על כך ששינויים משמעותיים חלו בקרב כל אחת משתי הקבוצות העיקריות, בפרק זמן כה קצר. סולם המדידה של חוסן לאומי הוא בעל טווח שבין 1-6 ויתר סולמות המדידה הם בעלי טווח שבין 1-5.

להלן עיקרי הממצאים:

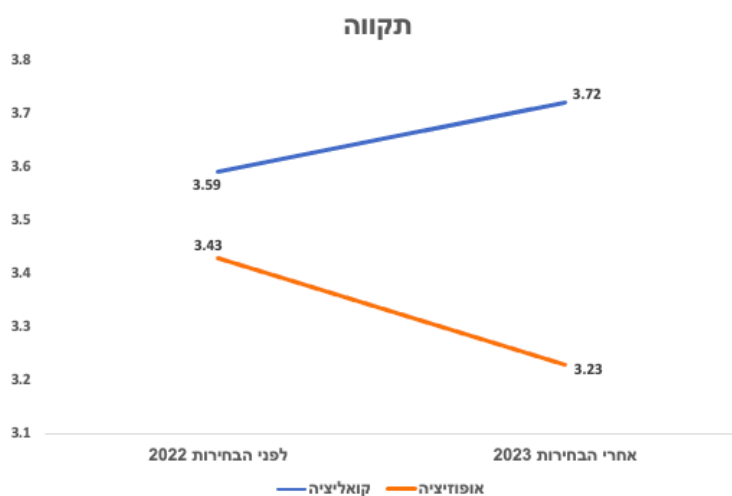
1. חוסן לאומי - בשנים האחרונות הולך ומתפתח במדעי החברה מושג החוסן הלאומי (קרוי גם חוסן חברתי). זהו מדד הבוחן את מידת האמון של תושבי מדינה ביכולתה להתמודד בהצלחה עם משברים שונים ולהשתקם בהקדם האפשרי. בין השאר, מחקרים מראים כי מדד החוסן הלאומי מהווה מנבא טוב ליכולת העמידה של מדינות שונות במשברים בהווה כמו גם משברים עתידיים. במחקר הנוכחי מצאנו פער ומגמת שינוי שונה של רמת החוסן הלאומי בין שתי הקבוצות שנבחנו: משיבי קואליציה דיווחו כי החוסן הלאומי שלהם גבוה, במידה מובהקת, במדידה השנייה בהשוואה לראשונה. משיבי האופוזיציה דיווחו על כיוון שינוי הפוך: החוסן הלאומי

¹ פרופסור שאול קמחי, Reswell - שיתוף פעולה בין לאומי לחקר החוסן וה- well-being, בית הספר לבריאות הציבור, הפקולטה לרפואה, אוניברסיטת תל אביב.

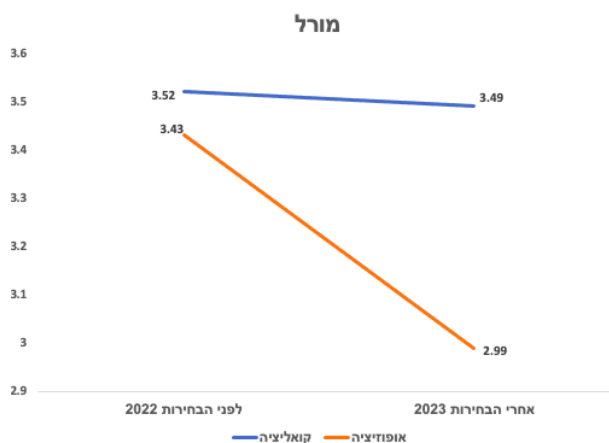
עליו דיווחו היה נמוך במידה מובהקת במדידה השנייה, בהשוואה למדידה הראשונה. הממצאים מצביעים על פער מובהק וגדול ביותר ברמת החוסן הלאומי של שתי הקבוצות, בין שתי מהמדידות.

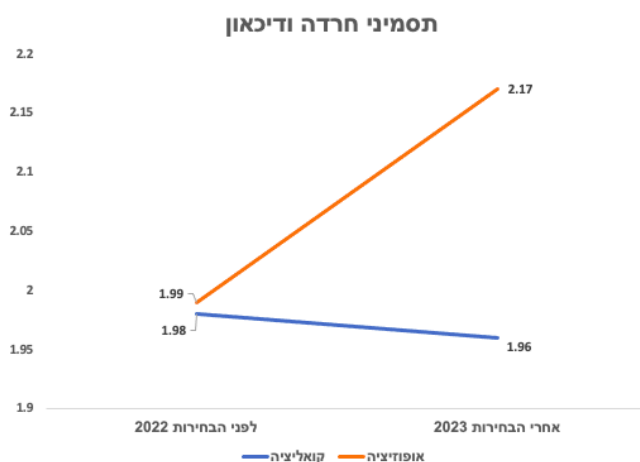
2. **רמת התקווה** – רמת התקווה נמצאה במחקרים קודמים, הן בישראל והן במדינות אחרות, כאחד מהמנבאים הטובים ביותר לחוסן הלאומי של מדינה וליכולתה להתמודד עם משברים קשים (לדוגמה, במחקר שערכנו לאחרונה נמצא כי אזרחי אוקראינה דיווחו על הרמה הגבוהה ביותר של חוסן לאומי ותקווה, בהשוואה לשבע מדינות מזרח אירופה הסמוכות לאוקראינה, כמו גם בהשוואה לישראל. אפשר גם להבחין בכך שרמה גבוהה זו של תקווה בקרב אזרחי אוקראינה היא ככל הנראה אחד מהמניעים לעמידתה האיתנה של אוקראינה מול התקיפה הרוסית). במחקר העכשווי בישראל מצאנו פער גדול מאד בין משיבי קואליציה ומשיבי אופוזיציה. משיבי הקואליציה דווחו על ממוצע רמת תקווה נמוך יותר, במידה מובהקת, במדידה הראשונה בהשוואה למדידה השנייה. משיבי אופוזיציה דווחו על כיוון שינוי הפוך: ממוצע תקווה גבוה יותר במידה מובהקת במדידה הראשונה, בהשוואה למדידה השנייה.

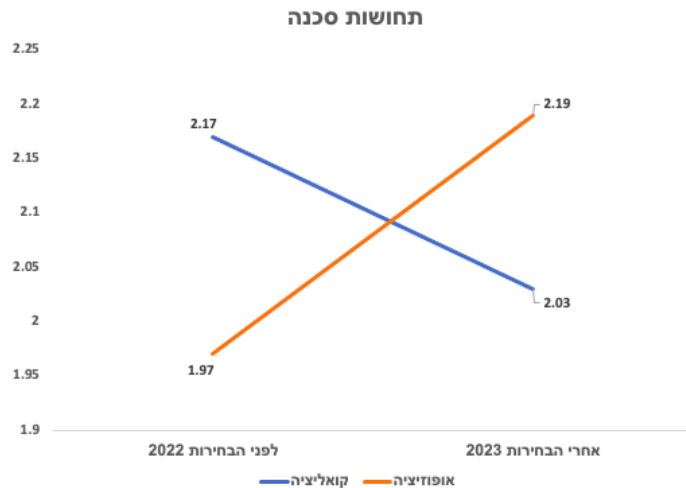
3. **מורל** (מצב רוח עכשווי) – מורל מקובל מאז ומתמיד כמנבא יכולות של עם או של צבא לעמוד במשברים נוכחיים כדוגמת מלחמה. במחקר הנוכחי מצאנו פער גדול ביותר בין שתי הקבוצות העיקריות בעם: משיבי הקואליציה דווחו על ממוצע מורל מעט נמוך, לא במידה מובהקת, במדידה הראשונה, בהשוואה למדידה השנייה. בקרב משיבי האופוזיציה דווח על כיוון שינוי הפוך: ממוצע מורל גבוה, במידה מובהקת, במדידה הראשונה, בהשוואה למדידה השנייה.

4. **תסמיני דחק** – שכיחות תסמיני דחק (סימפטומים של חרדה ודיכאון) מהווה את אחד המדדים המקובלים בעולם למצב הנפשי של האוכלוסייה, בעיקר בעתות משבר. למשל, מדידה חוזרת של תסמיני דחק לאחר אסון טבע מאפשרת להעריך את עוצמת הפגיעה כמו גם את קצב השיקום. גם במדד זה נמצא פער גדול בין שתי הקבוצות: משיבי הקואליציה דיווחו על רמה דומה של תסמיני דחק בשתי המדידות, בעוד שמשיבי האופוזיציה דיווחו על ממוצע תסמיני דחק גבוהים יותר, במידה מובהקת, במדידה השנייה, בהשוואה למדידה הראשונה. ניתן לומר כי הגוש שהפסיד בבחירות הגיב בעליה משמעותית של תסמיני הדחק במדידה השנייה. לעליה זו יכולות להיות משמעותיות רבות, כמו קשיי ריכוז, חיסור ימי עבודה, קושי בלימודים ועוד. לאור ההשפעות השליליות האפשריות מומלץ מאד לבחון קשיים אלה בהמשך.

6. **תחושות סכנה** – מתייחסות לתפיסה של הפרט את הסכנות לעצמו ו/או לבני משפחתו הקרובים, כתוצאה ממשבר (כמו מלחמה, אסון טבע, טרור, ומגפה). תחושות אלה משמשות אף הן כמדד מקובל בעולם למידת הדחק של האוכלוסייה. גם בתחום זה שתי הקבוצות הגיבו בצורה הפוכה: משיבי הקואליציה דיווחו על ממוצע תחושות סכנה נמוכות, במידה מובהקת, במדידה שנייה בהשוואה למדידה ראשונה. משיבי האופוזיציה דווחו על ממוצע תחושות סכנה גבוהות יותר, במידה מובהקת, במדידה שנייה בהשוואה למדידה ראשונה.

7. **מידת ההסכמה עם ערכי מגילת העצמאות** – במחקר הנוכחי שאלנו את כלל המשיבים, רק במדידה השנייה, עד כמה הם מסכימים עם כול אחד משמונה ערכים (שנלקחו כמעט כלשונם מתוך הערכים שנקבעו על ידי מקימי מדינת ישראל במגילת העצמאות). יצאנו מהנחה שעקרונות מגילת העצמאות כפי שנקבעו ע"י המייסדים מהווה יסוד מוצק ומקובל על מרבית תושבי המדינה. שני דברים בסיסיים ניתן לקבוע על סמך הממצאים של המחקר הנוכחי: (א) כלל המשיבים דווחו על תמיכה גבוהה יחסית בכול שמונת הערכים שנבדקו. (ב) לא נמצא הבדל מובהק בין משיבי הקואליציה והאופוזיציה בהתייחס לשני ערכים בלבד: 'פתיחות לעלייה יהודית וקיבוץ גלויות', ו'מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית'. מעבר לשני ערכים אלו, בשאר הערכים שהוצגו נמצא שמשיבי האופוזיציה דווחו על תמיכה רבה יותר, במידה מובהקת, בהשוואה למשיבי הקואליציה. הערכים בהם נמצא פער מובהק הם: 'שוויון זכויות', 'חופש דת גזע ומין', 'ביסוס החברה על ערכי חירות, צדק ושלום', 'נאמנות לעקרונות האו"ם', 'שמירת המקומות הקדושים לכול הדתות', ו'פיתוח הארץ לטובת כול יושביה'. לדעתנו ניתן לראות את הפער בתמיכה בעקרונות מגילת העצמאות, כאחת הדוגמאות הבולטות העולות מהמחקר הנוכחי לקרע הבולט הקיים כיום בקרב העם בישראל.

8. **תחושת השייכות לחברה בישראל** - מדד זה בודק עד כמה אנשים מרגישים "פחות שייכים לחברה הישראלית": ככל שממוצע ציון המדד גבוה יותר, כך תחושת השייכות נמוכה יותר. בשתי המדידות נמצא שמשיבי הקואליציה הינם בעלי תחושת שייכות לחברה הישראלית נמוכה יותר, בהשוואה למשיבי האופוזיציה (קרי – בעלי ציון גבוה יותר במדד). ניתן לראות גם הפעם, שמגמות השינוי בין המדידות, שונות בשתי הקבוצות: בקרב משיבי הקואליציה ממוצע המדד ירד מ-2.52 במדידה הראשונה ל-2.46 במדידה השנייה (כלומר תחושת השייכות עלתה במידה מובהקת); בקרב חברי האופוזיציה, ממוצע המדד עלה (באופן לא מובהק) מ-2.25 במדידה הראשונה ל-2.31 במדידה השנייה (כלומר – הם חשים כעת פחות שייכים למדינה).

9. **תפיסת איומים** - כלל המשיבים התבקשו לדרג (רק במדידה השנייה) איומים שונים מבחינת תחושת הסכנה האישית לפרט. לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין שתי הקבוצות. כלל המשיבים דירגו את האיומים בדרך הבאה (מהגבוה לנמוך): אלימות בחברה בישראל, המצב הפוליטי, רעידת אדמה בישראל, האיום הבטחוני, איום הגרעין האיראני, המצב הכלכלי, משבר האקלים והאיום הבריאותי. ניתן לומר שיש אחדות בקרב כלל המשיבים כי אלימות וקרע על רקע פוליטי נתפס כאיום הגבוה ביותר.

מגבלות המחקר. למחקר הנוכחי יש מספר מגבלות: (א) המחקר מתבסס על דיווח עצמי, שאף על פי שזוהי שיטת מחקר מקובלת ותקפה, יש לקחת בחשבון אפשרות של הטית דיווח המשיבים. (ב) מאחר והמחקר מבוסס על מדגם של חברת אינטרנט, יש לקחת בחשבון שלא נכללים בו אוכלוסיות בעלות אוריינות דיגיטלית נמוכה. (ג) החלוקה למשיבי קואליציה ואופוזיציה נעשתה על סמך מדידה שנייה. רצוי לבחון זאת במחקר/ים נוספים.

לסיכום, המחקר הנוכחי מצביע על קרע רחב בין שתי הקבוצות בחברה הישראלית שהוגדרו בהתייחס להצבעתם בבחירות האחרונות. תהיה הדעה הפוליטית של האדם הפרטי אשר תהיה, אין ויכוח בין אנשי מקצוע, שחוקרים את המושג חוסן לאומי, כי שסע שכזה בתוך החברה מאפיין מדינה בעלת לכידות חברתית נמוכה ביותר. המחקר הנוכחי מציג תמיכה מדעית למה שנראה כידוע לכול: חוסן לאומי ולכידות חברתית נמוכים. למדדים אלה יש פוטנציאל שלילי מאוד, שכן הם מהווים איום על החברה, ומעמידים בסימן שאלה גדול את היכולת של החברה להתמודד עם אתגרים עתידיים. פוטנציאל שלילי זה נכון שבעתיים, בהתייחס למדינת ישראל, הנמצאת באופן תמידי תחת איומים גדולים מבחוץ (סכנות מפעילות טרור ואיום בטחוני מצד שכנותיה), כמו גם אתגרים הקשורים באיתני הטבע (משבר האקלים, רעידות אדמה ועוד). לא לחינם מתפרסמות ידיעות בתקשורת על השמחה המושמעת מפי אויבי המדינה כמו איראן וחיזבאללה. לכן אנו, כחוקרים, סבורים שהתהליכים ההרסניים, שבאים לידי ביטוי בקרע החברתי הגלוי, עלולים ל"מוטט עלינו את הבית", בית שאותו בנו דורות של חלוצים, עולים חדשים וילידי המדינה, מכל קצוות הקשת, בעמל רב לאורך 75 שנים. בנימה אישית, אנו תקווה שעדיין אפשר להחזיר את הגלגל לאחור ולמצוא דרכים לאיחוי הקרע בעם.